

FTAMP 17.71.01

<https://doi.org/10.53871/2078-8134.2022.1-27>

Қуанышбекова А.А.^{*1}, Жақсылықова М.Б.², Нұрпейіс Б.К.³

*Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы,
Алматы, Қазақстан.*

*E-mail: a_amandykovna@mail.ru, topjargan@mail.ru, bakytn_70@mail.ru
ORCID: 0000-0002-4841-7732, 0000-0001-6462-2616, 0000-0002-7431-7233*

БҮГІНГІ ОТАНДЫҚ ТЕАТР ПРОЦЕСІН ЗЕРТТЕУДІҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа: Мақала бүгінде халықаралық ауқымда кеңінен танылып, мойындалған театртану ғылымының дамуындағы тарихи көзқарастар мен теориялық пайымдаулардың пәнаралық негіздерін анықтауға арналған. Театрлық практиканы, оның тарихы мен теориясы һәм сынын біріктірген театртану зерттеулері заманның лебімен құбылып отыратыны сөзсіз. Бүгінгі әлемдік театр үдерісі өнер зерттеушілерінің алдына жаңа ғылыми мәселелерді қойып отыр. Театр қойылымы – «әлемнің кішірейтілген моделі» ретінде заманауи зерттеу әдіс-тәсілдерін талап етеді. Перформанс, хэппенинг, сайт-специфик, театрлық дискурс, т.б. сынды алуан түрлі формадағы қойылымдарды талдауға, ондағы режиссерлік-философиялық пайым-парасатты, актерлік көркем ойды, сценографиялық белгі-бедерді, хореографиялық қимыл-ишаратты, жарықтандырудағы семантиканы түсіріндірудің әмбебап тілін табу бүгінгі театртанудың өзекті мәселесі. Соңғы кезде театр тәжірибесіндегі перформанстарда, хореографиялық қойылымдарда кездесетін ұлттық, рәсімдік, күнделікті немесе әлеуметтік сынды, т.б. ерекшеліктерден туындап, адам денесі арқылы орындалатын би қимылдары, ым-ишараттар мен сахналық қайталанбас бейнелерді талдау кезінде және қағаз бетіне түсіру барысында театртанушылар терминологиялық тапшылыққа кезігіп жатады. Сондықтан аталмыш мақала қоғамдық ғылымдардың зерттеу әдіснамалары мен әдістерін театртану саласына қолданудың тәжірибесі негізінде пәнаралық байланысты күшейте отырып, театрлық зерттеу тәсілдерінің ауқымын кеңейтуге бағытталады.

Кілт сөздер: театр, театртану, театр теориясы, театрлық процесс, театрлық зерттеулер, перформанс, спектакль.

Кіріспе. Қазіргі сандық технология салтанат құрған ХХІ ғасыр қоғамдық ой-сананың жаңаша трансформациялануына әкеп отыр. Осы кезеңге дейін жинақталған салт-дәстүр мен рухани құндылықтар, тарих пен әдебиет, мәдениет пен өнер мұралары заманауи көзқараста қайтадан зерттеу нысанына айналып отыр. Соның ішінде әлемдік театртану контексіндегі қазақ театртану ғылымының қалай дамып бара жатқаны өзекті мәселелердің бірі екені сөзсіз.

Театртану - театр өнері пайда болған кезден бастап театр туралы ойлар негізінде дамып келеді. Бұл ойлар жазушылардың, философтардың, саясаттанушылардың және көрермендердің әртүрлі ой-толғамдарынан тұрады. Оларды жүйелеп, қорыту мүмкін емес. Бірақ театр туралы ойлардың қозғалысын, кезеңдерін түсінуге болады. Айталық, философтардың театр туралы, адам өміріндегі театрдың алатын орны жәйлі айтқан пікірлері алдыңғы кезекке шығады. Жалпы, театр туралы еуропалық ойлар Аристотельдің «Поэтикасынан» бастау алады. Әсіресе, антика туралы деректер көбірек.

Еуропалық ойлардан басқа шығыстық дәстүрлер де бар. Бұларда театр туралы ойлар еуропалықтармен сәйкес келмейді. Ғылымда қазіргі күнге дейін еуропалық және шығыстық театр өнерінің зерттелу мәселелері қызу талқылануда.

Теория, тарих, сын – өнерді игерудің жүйелі бірлігі болып табылады. Театртану теориясы – театр тарихын зерттеудің негізгі фундаменти. Жүйе мен модель-білім беру мазмұнын айқындайтын арнайы ғылыми түсінік. Ғылыми-зерттеу қызметінің аясы, жүйелі білімнің негізі саналады.

Материалдар мен әдістер. Театртанудың ғылым ретінде қалыптасуы мен даму тарихына арналған алғашқы еңбектердің қатарында «Кеңестік театртанудың тарихы» очерктер жинағын атауға болады. Кітапта: «Театр туралы кеңестік ғылымның көп жылдық жолы қорытындыланып, оның барлық негізгі бағыттары мен бағдарын қамту алғаш рет қарастырылып отыр. Осы уақытқа дейін біздің баспасөзде кеңестік театр тарихының бірқатар кезеңдері ғана қарастырылып, жекелеген ғылыми мекемелердің, көрнекті ғалымдардың қызметі туралы ғана айтылып келді» (Хайченко Г.А., 1981: 270) – деп жазылды. Ұжымдық зерттеу жұмысы Кеңестік кезеңдегі социализм идеологиясының аясында жазылғанымен театртанудың қалыптасуы мен дамуының негізгі ерекшеліктерін айқындап берді. Театртанушылық бағытта, әсіресе, театр теориясына бағытталған келесі маңызды кітап Ю.М. Барбойдың жетекшілігімен шыққан «Театртануға кіріспе» (Барбой Ю.М., 2011: 187) ұжымдық зерттеуі. Осындай іргелі еңбектер жалпы театртанудың ғылыми-теориялық, терминологиялық негізін салды. Шетелдік ғалымдар арасында театрлық зерттеулермен шұғылданатындардың қатары аз емес. Дегенмен, батыстық және американдық зерттеушілердің еңбектерінде пәнаралық байланыстардың молдығы байқалады. Солардың қатарында, неміс зерттеушісі Х.-Т. Леманның «Постдрамалық театр» (Леман Х.Т., 2013: 144) және ағылшындық ғалым К.Балмның «Театртану. Кіріспе» (Балм К., 2020: 158) еңбектерін жатқызуға болады. Қос кітаптың да құрылымы посткеңестік зерттеулерден қарағанда ерекшеленіп тұрады, себебі, екі еңбек те постмодернистік парадигманың зерттеу арсеналын қолданып, философиядағы, мәдениеттану, әдебиеттану, психология, әлеуметтанудағы және т.б. гуманитарлық ғылымдардың жаңа әдіс-тәсілдерін кеңінен қолданғанын көрсетеді. Мақаланы жазу барысында бағыт-бағдар табуға мол септігі тиген келесі бір кітап З.О'Лиридің «Зерттеу жобасын жүргізу: негізгі нұсқаулық» (О' Лири З., 2017: 294) болды. Жоғарыда айтылған Х.Т.Леман мен К.Балмның еңбектеріндегі негізгі зерттеу әдіс-тәсілдерін түйсінуге З.О'Лиридің түсініктемелері септігін тигізгенін айта кеткен жөн. Театртану жайында жазылған еңбектерінің арасында өзбек ғалымы М.Туляходжаеваның, грузиндік Л.Чхартишвилидің, ресейлік В.Н. Алесенкованың жекелеген мақалалары ғылыми қызығушылық оятады. Ал отандық театртанудың жай-жапсары, бүгінгі дамуындағы негізгі жолдарын сараланған мақалалардың бір тобы Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясындағы кәсіби театртанушыларды даярлайтын «Театр өнерінің тарихы мен теориясы» кафедрасының профессорлар: С.Қабдиева, Б.Нұрпейіс, А.Мұқан, А.Еркебай, З.Исламбаева сынды ғалымдардың еңбектерінде кездеседі. Бұл зерттеушілердің мақалаларында театртану мәселелері тарихи-теориялық ыңғайда пайымдалғанын айта кетуіміз керек. Мақала бүгінде халықаралық ауқымда кеңінен танылып, мойындалған театртану ғылымының дамуындағы тарихи көзқарастар мен теориялық пайымдаулардың пәнаралық негіздерін анықтауға арналған. Театрлық практиканы, оның тарихы мен теориясы һәм сынын біріктірген театртану зертте-

үлері заманның лебімен құбылып отыратыны сөзсіз. Бүгінгі әлемдік театр үдерісі өнер зерттеушілерінің алдына жаңа ғылыми мәселелерді қойып отыр.

Отандық театртану саласы жаңа заманға сай жаңаша түлеп, даму үдерісін басынан өткеріп отыр. Әртүрлі ғылымның өзара ықпалдасып өркендеуі театртанудың терминологиялық жағынан да, сахна шығармашылығын зерттеудің тәсілдерін, оны талдаудың құралдары мен жолдарын ашуға мүмкіндік беріп отырғанын айту маңызды. Бұл ретте, отандық театрлардың жаңаша формамен, түрліше бағытпен өзгере түрленуін зерттеуде тиімді терминдер мен тәсілдерді пайдалану қажеттілігіде туындайды. Осылайша, бүгінгі сахналық өнерді, театр практикасын саралауда семиотикалық, постструктуралисттік, феноменологиялық және когнитивтік сынды т.б. зерделеу әдіс-тәсілдерін қолдану арқылы театртанудың пәнаралық әлеуетін арттыру маңызды дейміз.

Зерттеу нәтижесі. Мақала театр өнерінің туындыларын (спектакль, перформанс, театрлық инсталляциялар, хореографиялық қойылым, медиаспектакльдер, физикалық театр, т.б.) зерттеудің ғылыми-теориялық негіздерін отандық сахна тәжірибесі мысалында жүргізе отырып, қазақстандық театрлардың ізденістерін саралау мен талдау барысында жаңа заман ғылыми парадигмасына сай тың әдіс-тәсілдерді қолданудың маңызын қарастырады. Ғылыми мақала болашақтағы театртанушылық зерттеулерді жүргізу процесіне теориялық негіз, пәнаралық байланыс өзегі болып, сахна тәжірибесі туралы ғылымның көкжиегін кеңейтеді деген ойдамыз.

Талқылануы. «Зерттеу – белгілі бір сұраққа жауап беретін дерек жинау арқылы жаңа білім өндіру процесі. Бұл білімге үлес қосу, тіпті, өзгеріс әкелу мүмкіндігі дер едік. Дәлелді шешімдер қабылдауға ықпал ететін негізгі құрал деуге де болады. «Не істеу керек, не істей аламыз, оны қалай істейміз және қаншалықты жақсы істедік» деген сауалдарға жауап іздегенде, оның шешімі келеді» - деп жазады, (О' Лири. 2020: 28) аустралиялық ғалым З.О'Лири. Шын мәнінде, қауырт дамыған цифрлық дәуіріміздің ажары күн сайын құбылып, өмірдің барлық саласы өзгеріске ұшырап жатыр. Әлеуметтік ғылымның ажырамас бөлігіне айналған өнертану саласы да бұл процестен шеттеп қалған жоқ.

Театр туралы әу баста әдебиетшілер, философтар, актерлер мен драматургтер өз ой-пікірлерін білдіру мақсатында шұғылданып келді. «К началу XX века сформировался круг европейских специалистов, занимавшихся вопросами театра, изучения его истории, теории драмы и актерского искусства. В 1914 году немецкий ученый Макс Герман издал книгу «Исследование по истории немецкого театра Средневековья и Возрождения», положив начало театроведению» (Кабдиева. 2020: 13). Сөйтіп, театртану ғылымы XX ғасыр еншісіне тиесілі десек те артық айтқандық емес. Бірақ оның тұтас ғылым ретінде қалыптасуына ұзақ уақыт қажет болды. «Театр ғылымының қалыптасуы режиссерлік театрдың дамуымен байланысты болды, өйткені онда спектакль әр түрлі өнердің синтезі және сахналық шығарманың режиссері мен идеологының біртұтас еркімен бағытталған көптеген ерік-жігердің бірлігі ретінде қарастырылды. Алайда, театртану ғылымның ерекше саласы ретінде ұзақ уақыт бойы қалыптасты. (Хайченко Г.А., 1981: 6) - деген пікірдің дұрыстығына күмән жоқ.

Театртану ғылым ретінде КСРО-нда (Кеңестік Социалистік Республикалар одағы) кең дамып, оның негізгі бағыттары анықталды. Одақ ыдырағаннан кейінгі посткеңестік мемлекеттерде әлі де осы бағыттардың сақталып отырғанын ғалымдар айтып келеді. Грузиндік зерттеуші Лаша Чхартишвили «Қазіргі театртанудағы кейбір бағалау критерийлері» атты мақаласында: «Посткеңестік кеңістікте театртану өнертану салаларының бірі ретінде үш тәуелсіз саланы – тарих, теория және сынды біріктіреді» (Л.Чхартишвили, 2020: 53) – дей келе, «Театртану – гуманитарлық ғылым саласы ретінде посткеңестік елдерінде жақсы танымал.... Театртану басқа гуманитарлық ғылымдармен қатар театрды зерттейтін нақты емес ғылымдардың қатарына кіреді.» - (Л.Чхартишвили, 2020: 51). Л.Чхарташвили осы мақаласында «театртану» терминінің Батыс Еуропа елдерінде (соның ішінде, ағылшын және француз зерттеулерінде) кездеспейтінін, ол жақта театртану ғылымы «театрология немесе драматургия, бұл «театрлық зерттеулерді» білдіреді. Олар әдеби, физикалық, психологиялық, әлеуметтік және тарихи жағдайға негізделген. Бұл эстетика және семиотика саласындағы зерттеулерді қамтитын пәнаралық сала» (Л.Чхартишвили, 2020: 51) - екенін атап көрсеткен. Шын мәнінде, Батыс Еуропа және АҚШ-та театрлық зерттеулер посткеңестік мемлекеттерден ерекшеленіп қана қоймайды, олардың алға қойған мақсаттары мен міндеттерінің, құзыреттіліктерінің өзі үлкен айырмашылықтары бар. Атап айтқанда, американдық және батысеуропалық ғалымдардың еңбектерінде сегменттеу басым болады. Ал, керісінше, посткеңестіктік театртанушылық мектеп зерттеу материалын тұтастықпен талқылыққауға деген ыңғайды байқаймыз. Сонымен қатар, американдық және батысеуропалық ғалымдардың жарияланымдарында көрерменнің белсенділігіне, сол сияқты, театр ғимараты мен сахна орны сынды нысандарға көп назар аударылады. Сондықтан олардың жазбаларында көрермен мәселесі, сахна орны әлеуметтану мен психологиялық зерттеулермен астасып, театрдың көркемдік критерийінен шығып, жанама тәжірибеге көп зейін қойғанын байқаймыз. Бұл ретте, біз осы тақылеттес талдауларды дұрыс емес деген пікір білдіріп отырғанымыз жоқ. Ойымыз театртанушылық мектептердің айырмашылығын ашып көрсету ғана.

Өнертану докторы, профессор, театртанушы М.Туляходжаева «Сахналық қойылымды театртанушылық талдаудың методологиялық принциптері» атты мақаласында: «Сахна туындысын жаңа заман кеңістігінде қалай бағалауға болады, талдау кезінде қандай параметрлерді ұстану керек? Бұл сұрақтар театр пайда болғаннан бері бар, Аристотельдің «Поэтикасын» еске түсірсек те жеткілікті, онда драмалық шығармашылықтың, театр өнерінің негізгі заңдары айтылған. Дегенмен, әрбір жаңа ұрпақ өздеріне осы сұрақтарды қояды және оларға жауап іздейді» – дегенімен келіспеуге болмайды (М.Туляходжаева. 2015: 294-295). Заман өзгеруіне байланысты театртанушылық талдаулардың да түрлері мен әдіс-тәсілдері де түрленуі заңдылық. Бұл ретте бірқатар мәселелермен ұшырасып отырмыз. Атап айтқанда, театрлық дискурстарды талдауда театртанушылық терминдердің көпшілігі ғылыми-теориялық жағынан қазіргі күннің талаптарына жауап бере алмайтын деңгейде қалып отыр. Әлі де болса сахналық туындының ерекшелігін дөп басып суреттеп,

сипаттап, қағаз бетіне белгілеуде жаңа терминдердің тапшылығы байқалуда. Демек, «жаңа парадигмаға көшу «қалыпты ғылым» дағдарысы нәтижесінде туындайды, оны қалыптасқан теориялық көзқарастар, нормалар, принциптер, құндылықтар аясында шешуге болмайды» (Барбой Ю.М., 2011: 11) дегендей, бұл тапшылықты ғылымдағы жаңа парадигмаларды (ұйғарым) қолдану нәтижесінде жасауға мол мүмкіндік бар.

Жаңа ғасырдың алғашқы онжылдығында театр ғылымында әр түрлі тартысты пікірлер мен даулы көзқарастар туындатқан Х.-Т. Леманның «Постдрамалық театр» кітабы екеніне сөз жоқ. Бұл жерде «постдрама» сөзі, драмадан кейінгі деген ұғымды жеткізіп, драмалық мәтіннің спектакль құрылымында маңызының әлсірегенін көрсеткісі келді. «Постдрамалық» терминін «дәстүрлі театр емес» деп те қарсағыра келіп, оны постмодернистік кезеңде пайда болған театрдың ерекшеліктерін танып-білу, сипаттауға, түсіндіруге қолайлы екенін айта кеткен автор (Леман, 2013: 42). Еуропалық театрдың азуын айға білеген атақты режиссерлерінің (Леман, 2013: 39) шығармашылығындағы жаңа бағыттарды саралау барысында дүниеге келген Леман қолданған терминологиялық арсенал танымал теоретиктер: Б.Брехттен бастап, Р.Барт, Г.Пошман, Р.Шехнер, П.Пави, П.Шонди, А.Вирт, В.Тёрнер, Э.Фишер-Лихте, т.б. атақты философтар: Ж.-Ф. Лиотар, Ж.Деррида, Ж.Делёз, т.б. шығармаларын пайымдау арқылы жасалды. Байқап отырғанымыздай посткеңістік мемлекеттерінің зерттеушілері шығармалары автор назарында болмаған. Леман оны мақсат та тұтпаған. Ол өткен ғасырдың 70 жылдарынан бастап, ХХІ ғасырдағы сахна тәжірибесінің көптүрлілігін, оның теориялық негіздерін осы кітабында жазып шықты. Еңбекті қолдаушылардың да, даттаушылардың қатары мол, алайда Леман шығармасы әлемдік театрлық процестегі экспериментальдік ізденістерді, перформанс, театрлық дискурстарды негізін тарихтың қойнауынан сыр тартып, терең байланыспен бажайлап талдаудың жолын көрсетті.

ХХ ғасырдың соңғы жылдары театрлық жүйлереді зерттеудің мықты әдіс-тәсілдері түзілді. Солардың қатарында француз зерттеуші А.Юберсфельдтің театрлық семиотикасы маңызды роль атқарды.

Шындығына келгенде, осынау театрлық зерттеудің әдіс-тәсілдері отандық театртануға толыққанды кірігіп кете алған жоқ. Оның да өзіндік себептері жоқ емес. Біріншіден, бұл отандық сахна өнерінде жаңаша формалардың енді ғана туындап, дамуымен байланысты екенін тілге тиек етуге болады. Екіншіден, театрлық терминдердің әр түрлі аудармаға түсуімен байланысты. Қазіргі таңда театр туралы еңбектерді әдебиеттанушылар тәржімалаумен шұғылдануы кәсіби терминдердің өзгеріске ұшырауына әкеліп отырғанды да зерттеу процесінде көп қолбайлау болатыны сөзсіз. Соңғы кезде театр тәжірибесіндегі перформанстарда, хореографиялық қойылымдарда кездесетін ұлттық, рәсімдік, күнделікті немесе әлеуметтік сынды, т.б. ерекшеліктерден туындап, адам денесі арқылы орындалатын би қимылдары, ым-ишараттар мен сахналық қайталанбас бейнелерді талдау кезінде және қағаз бетіне түсіру барысында театртанушылар терминологиялық тапшылыққа кезігіп жатады. Сондықтан аталмыш мақала қоғамдық ғылымдардың зерттеу әдіснамалары мен әдістерін театртану саласына қолданудың тәжірибесі негізінде пәнаралық байланысты күшейте отырып, театрлық зерттеу тәсілдерінің ауқымын кеңейтуге бағытталады.

Зерттеудің әдіс-тәсілдері арасында бүгінгі заманда өнертану, соның ішінде театртануға кеңінен қолдануға болатыны – феноменологиялық тәсіл дер едік. «Феноменология – жеке адамның білімі мен тәжірибесі арқылы құбылыстарды зерттеу. Негізгі зерттеу нысаны – әлеуметтік-тарихи контекст немесе объекті туралы шындықты емес, құбылыстарды түсіну» (О)Лири. 2020: 185). Сондай-ақ, «феноменология – барлық пәндер арасындағы ең негізгісі, себебі оның зерттеу нышаны философия мен ғылымның басқа салаларының бәріне қажетті мәліметтерді қолжетімді етеді» (Э.Кенни, 2020: 114) Демек, феноменологиялық зерттеу тәсілі театр тұлғаларының өнер өнімдерін (спектакль, пьеса, режиссура, т.б.) арқылы белгілі бір құбылыстан алған тәжірибесін сипаттауда, суреттеуде тиімді болатыны сөзсіз. Осы сияқты театртанушылық зерттеудің жаңашыл бағыттары қатарына ресейлік ғалым В.Алесенкованың теориялық ізденістері негізінде дүниеге келген «когнитивтік (танымдық) театртану» болып отыр. Ғалым сахналық әрекеттің вербалды емес тілі негізінде ментальдік бейнелер мен ойлау процестерін зерттеу негізінде когнитивтік театртануды қарастырып, театр өнерінің постдрамалық аспектісінде шығармашылық ойлау принципі туралы жан-жақты идеяны қалыптастырады, оның дихотомиялық табиғатын көрсетеді. Когнитивтік лингвистика мен когнитивтік психологияның кейбір категорияларын сахнаның қазіргі тәжірибесіне бейімдеу нәтижесінде театрлық талдау мифтік тұжырымдама, метасимвол және концептуалды символ сияқты құралдармен толықтырылады. Ол когнитивтік театртанудың негізгі міндетін «режиссерлер ұсынған ментальдік бейнелердің табиғатын және олардың тұжырымдалуы арқылы спектакльдің сапасы мен оның көрермендерге әсерінің салдары туралы түсінік қалыптастырудан» көрді (Алесенкова, 2019: 341). Осылайша, танымдық театртану бірқатар әлеуметтік пәндердің ғылыми әдістері нәтижесінде пайымдау тапты. Перформанс, хэппенинг, сайт-специфик, театрлық дискурс, т.б. сынды алуан түрлі формадағы қойылымдарды талдауға, ондағы режиссерлік-философиялық пайым-парасатты, актерлік көркем ойды, сценографиялық белгі-бедерді, хореографиялық қимыл-ишаратты, жарықтандырудағы семантиканы түсіріндірудің әмбебап тілін табу бүгінгі театртанудың өзекті мәселесі.

Когнитивизм әдістемесі қазіргі таңда ғылымның барлық саласына батыл еніп отырғанын ескерсек, танымдық театртанудың да болашағы зор екеніне күмән тумаса керекті. Әсіресе, күрделі театрлық дискурстарды сипаттап-талдап, қағазға таңбалауда беретіні сөзсіз көп.

Қорытынды. Түйіндей келе, бүгінгі отандық театр процесін зерттеудің ғылыми-теориялық негіздері қазақстандық сахна өнерінің тәжірибесімен қанаттас екенін байқадық. Бұл, біріншіден, театртанушылық мектептердің әртүрлілігімен байланысты болса, екіншіден, зерттеушілік тәсілдердің көптүрлілігімен де ерекшеленеді. Соңғы жылдардағы ғылыми концепттердің сан-алуандығыда зерттеушілік еңбектердің мазмұнын құбылтып, сипатын айқындайды. Мақалада сөз болған феноменологиялық зерттеу тәсілі мен когнитивтік театртану сахна өнерін саралау барысында кеңінен қолданыс табады деп сенеміз. Посткеңістіктік театртанушылық мектеп зерттеу материалын тұтастықпен талқылықауға деген ыңғайды байқаймыз. Сонымен қатар, американдық және батысеуропалық ғалымдардың жарияланымдарында көрерменнің

белсенділігіне, сол сияқты, театр ғимараты мен сахна орны сынды нысандарға көп назар аударылады. Сондықтан олардың жазбаларында көрермен мәселесі, сахна орны әлеуметтану мен психологиялық зерттеулермен астасып, театрдың көркемдік критерийінен шығып, жанама тәжірибеге көп зейін қойғанын байқаймыз. Бұл ретте, біз осы тақылеттес талдауларды дұрыс емес деген пікір білдіріп отырғанымыз жоқ. Ойымыз театртанушылық мектептердің айырмашылығын ашып көрсету ғана.

Куанышбекова А.А.^{*1}, Жаксылыкова М.Б.², Нурпеис Б.К.³

*Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова,
Алматы, Казахстан.*

*E-mail: a_amandykovna@mail.ru, topjargan@mail.ru, bakytn_70@mail.ru
ORCID: 0000-0002-4841-7732, 0000-0001-6462-2616, 0000-0002-7431-7233*

Научно-теоретические основы исследования современного отечественного театрального процесса

Аннотация: Статья посвящена выявлению междисциплинарных основ исторических взглядов и теоретических суждений в развитии театроведения, получивших сегодня широкое признание в международном масштабе. Театроведческие исследования, объединившие театральную практику, ее историю, теорию и критику, несомненно, актуально. Современный мировой театральный процесс ставит перед исследователями искусства новые научные проблемы. Театральная постановка как «уменьшенная модель мира» требует современных методов исследования. Поиск универсального языка для анализа режиссерско-философского осмысления, актерского художественного замысла, сценографического знака, хореографического жеста, семантики в освещении перформанса, хэппенинга, сайт-специфик, театрального дискурса и других постановок различных форм, являются актуальной проблемой современного театроведения. В последнее время в театральной практике, при устном и письменном анализе неповторимых сценических образов, жестов и танцевальных движений, исполняемых человеческим телом в перформансах, хореографических постановках, как национальных, так и ритуальных, повседневных или социальных и т.д. театроведы сталкиваются с терминологическим дефицитом. Поэтому данная статья будет направлена на расширение спектра подходов к исследованию театра с усилением междисциплинарных связей на основе опыта применения методологии исследования общественных наук в области театроведения.

Ключевые слова: театр, театроведение, теория театра, театральный процесс, театральные исследования, перформанс, спектакль.

Kuanyshbekova A.A.^{*1}, Zhaksylykova M.B.², Nurpeis B.K.³

*Kazakh National Academy of Arts named after T.K. Zhurgenov,
Almaty, Kazakhstan.*

*E-mail: a_amandykovna@mail.ru, topjargan@mail.ru, bakytn_70@mail.ru
ORCID: 0000-0002-4841-7732, 0000-0001-6462-2616, 0000-0002-7431-7233*

Scientific and theoretical foundations of the study of the modern domestic theatrical process

Annotation. The article is devoted to the identification of interdisciplinary foundations of historical views and theoretical judgments in the development of theater studies, which are now widely recognized internationally. Theater studies that have combined theater practice, its history, theory and criticism are undoubtedly relevant. The modern world theatrical process poses new scientific problems to art researchers. Theatrical production as a “reduced model of the world” requires modern research methods. The search for a universal language for the analysis of the director’s philosophical interpretation, the actor’s artistic idea, the scenic relief sign, choreographic gesture, semantics in the coverage of performance, happening, site-specific, theatrical discourse and other productions of various forms are a relevant problem of modern theater studies. Recently, in theatrical practice, during the oral and written analysis of unique stage images, gestures and dance movements performed by the human body in performances, choreographic productions, national and ritual, everyday or social, etc., theater

critics face a terminological deficit. Therefore, this article will be aimed at expanding the range of approaches to theater research with the strengthening of interdisciplinary connections based on the experience of applying the methodology of social sciences research in the field of theater studies.

Key words: theatre, theater studies, theater theory, theatrical process, theatrical research, performance.

Информация об авторах:

Кунышбекова Алтынай Амандиқовна, магистрант Қазақстанның миллионнальнй академиясының искуствы имень Т.Журғенова, факультет «Искусствоведение», 2–курс. Тел: 8 700 333 92 64. E-mail: a_atandykovna@mail.ru Алматы, Қазақстан. ORCID ID: 0000–0002–4841–7732.

Жаксылықова Меруерт Болатхановна, декан факультета «Искусствоведение» в Қазақстанның миллионнальнй академиясының искуствы имень Т.Журғенова, кандидат искусствоведения, доцент. Ассоциированный профессор (КОКСОН, 2021) профессор кафедры «История и теория театрального искусства» (2021). Тел: 8 705 740 43 70. E-mail: topjargan@mail.ru Алматы, Қазақстан. ORCID ID: 0000–0001–6462–2616.

Нурпеис Бақыт Какиевнй³, профессор кафедры «Истории и теории театрального искусства» в Қазақстанның миллионнальнй академиясының искуствы имень Т.Журғенова, доктор искусствоведения. Тел: 8–727–2–62–63–12. E-mail: bakyt_n_70@mail.ru Алматы, Қазақстан. ORCID ID: 0000–0002–7431–7233.

Әдебиет

Алесенкова В.Н. Когнитивті театрғану постдрамалық театр контекстіндегі ментальдік процесстерді талдау тәжірибесі ретінде // Тамбов: Грамота. №11. – 2019. – Т.12. – 341 б. <https://cyberleninka.ru/article/n/kognitivnoe-teatrovedenie-kak-opyt-analiza-mentalnyh-protsesov-v-kontekste-postdramaticheskogo-teatra/viewer>

Балм К. Театрғану. Кіріспе. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2020. – 224 б.

Барбой Ю.М. Театрғануға кіріспе. Оқу құралы. – СПб–б: Санкт–Петербург мемлекеттік театр өнері академиясының баспасы, 2011. – 244 б.

Хайченко Г.А. Кенестік театрғану тарихы (1917 – 1941). – М.: «Ғылым», 1981. – 365 б.

Кабдиева С.Д. Қазақстан театрғануының даму жолдары // «Қазақстан театрғану ғылымы: тарих, теория, тәжірибе» халықаралық ғылыми конференция материалдары. – Алматы: Т.Қ.Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, 2020. – Б.13–18

Кэнни Э. Батыс философиясының жаңа тарихы, 4–том, Қазіргі заман философиясы. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019. – 364 б.

Леман Х.Т. Постдраматический театр. –М.: ABSdesing, 2013. – 312 с.

О) Лири З. Зерттеу жобасын жүргізу: негізгі нұсқаулық. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2020. – 415 б.

Туляходжаева М.Т. Управление театром: артист, режиссер, спектакль. – Ташкент: Издательство журнала «Санат», 2015. – 336 с.

Чхартишвили Л. Қазіргі театрғанудағы кейбір бағалау критерийлері // «Қазақстан театрғану ғылымы: тарих, теория, тәжірибе» халықаралық ғылыми конференция материалдары. – Алматы: Т.Қ.Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, 2020. – Б.50–53

Литература

Алесенкова В.Н. Когнитивное театроведение как опыт анализа ментальных процессов в контексте постдраматического театра // Тамбов: Грамота. №11. – 2019. – Т.12. – 341 с. <https://cyberleninka.ru/article/n/kognitivnoe-teatrovedenie-kak-opyt-analiza-mentalnyh-protsesov-v-kontekste-postdramaticheskogo-teatra/viewer>

Балм К. Театроведение. Введение. – Алматы: Общественный фонд «Национальное бюро переводов», 2020. – 224 с.

Барбой Ю.М. Введение в театроведение. Учебное пособие – СПб.: издательство Санкт–Петербургской государственной академии театрального искусства, 2011. – 244 с.

Хайченко Г.А. История советского театроведения. 1917 – 1941. – М.: «Наука», 1981. – 365 с.

Кабдиева С.Д. Пути развития театроведения Казахстана // Материалы международной научной конференции «Театроведение Казахстана: история, теория, практика». – Алматы: КазНАИ им.Т.К.Жургенова, 2020. – С.13–18 (каз., рус., англ.)

Кэнни Э. Новейшая история западной философии, том – 4. Философия современности. – Алматы: Общественный фонд «Национальное бюро переводов», 2019. – 364 с.

Леман Х.Т. Постдраматический театр. –М.: ABSdesing, 2013. – 312 с.

О' Лири З. Проведение исследовательского проекта: основная инструкция. – Алматы: Общественный фонд «Национальное бюро переводов», 2020. – 415 с.

Туляходжаева М.Т. Управление театром: артист, режиссер, спектакль. – Ташкент: Издательство журнала «Санат», 2015. – 336 с.

Чхартишвили Л. Некоторые критерии оценки в современном театроведении // Материалы международной научной конференции «Театроведение Казахстана: история, теория, практика». – Алматы: КазНАИ им.Т.К.Жургенова, 2020. – С.50–53

References

Alesenkova V.N. Kognitivnoe teatrovedenie kak opyt analiza mental'nyh processov v kontekste postdramaticheskogo teatra. [Cognitive theater studies as an experience of analyzing mental processes in the context of post-drama theater]//Tambov: Gramota. №11. –2019. –Т.12. –341 s. <https://cyberleninka.ru/article/n/kognitivnoe-teatrovedenie-kak-opyt-analiza-mentalnyh-protsessov-v-kontekste-postdramaticheskogo-teatra/viewer> (in Russ).

Balm K. (2020) Teatrтану. Kirispe. [Theater studies. Introduction] – Алматы: «Ul'tytk audarma burosy» kogamdyk kory, – 224 b. (in Kaz).

Barboy Y. M. (2011) Vvedenie v teatrovedenie. Uchebnoe posobie. [Introduction to Theater studies] – S-Pb.: publishing house of the St. Petersburg State Academy of Theatrical Art, – 244 b. (in Russ).

Haichenko G.A. (1981) Istorija sovet'skogo teatrovedeniya (1917 – 1941). [The history of Soviet theater studies. 1917 – 1941] – М.: «Nauka», – 365 b. (in Russ).

Kabdieva S.D. Kazakstan teatrтанунын даму жолдары [Ways of development of theater studies of Kazakhstan] // «Kazakhstan teatrтану гылымы: тарих, теория, тазхирибе» халыкаралык гылыми конференция материалдары. –Алматы: Т.К.Журганов атындагы KazUOA, – В.13–18. (in Kaz).

Kenni E. (2019). Batys filosofiasynyn zhana tarihy, 4–tom, Kazirgi zaman filosofiasy. [The Modern History of Western Philosophy, Volume 4. Philosophy of Modernity] – Алматы: «Ul'tytk audarma burosy» kogamdyk kory,– 364 b. (in Kaz).

Lehman H.T. (2013). Postdramaticheskij teatr. [Post-drama Theater] – М.: ABSdesing, – 312 s. (in Russ).

О' Лир З. (2020). Zertteu zhobasyn zhurgizu: negizgi nuskaulyk. [Conducting a research project: basic instructions] – Алматы: «Ul'tytk audarma burosy» kogamdyk kory, – 415 b. (in Kaz).

Tulyakhodzhayeva M.T. (2015). Upravlenie teatrom: artis, rejiser, spektakl. [Theater management: artist, director, performance] – Tashkent: Izdatel'stvo jurnala «Sanat», 2015. – 336 s. (in Russ).

Chkhartishvili L. (2020). Kazirgi teatrтанудagy keibir bagalau kriterileri. [Some evaluation criteria in modern theater studies] – «Kazakhstan teatrтану гылымы: тарих, теория, тазхирибе» халыкаралык гылыми конференция материалдары. – Алматы: Т.К.Журганов атындагы KazUOA, – В.50–53 (in Kaz).